Öt nap a turkui Fennicumban

Egyetemünk jóvoltából régóta dédelgetett vágyam vált valóra azzal, hogy 1991. október közepén — a testvéregyetemi kapcsolatok keretében — ötnapos tanulmányúton vehettem részt a turkui egyetem finn nyelvi intézetében (Turun Yliopisto Fennicum). Kiküldetésemnek az volt a fő célja, hogy minél teljesebb képet nyerjek a finnországi nyelvjáráskutatás történetéről és eredményeiről. Az utazás — amint az lenni szokott — szakmai és egyéb általános (kulturális, ember- és helyismereti stb.) tapasztalatokkal járt. Bár az elmúlt két évtizedben alkalmam volt a testvéregyetemek többségét (Keleten és Nyugaton egyaránt) fölkeresni, s mondhatom: mindenütt hasznos ismereteket és szép emlékeket szereztem, mégis kevés helyen volt részem olyan figyelmes és kedves fogadtatásban, mint régi nyelvrokonaink, a finnek körében.

Már a turkui megérkezésem is kellemes meglepetéssel kezdődött. Az történt ugyanis, hogy a nagy köd miatt a repülőgép nem kapott leszállási engedélyt, ezért vissza kellett térnie Helsinkibe, ahonnan mintegy négyórás késéssel — valamivel éjfél után — érkeztem meg autóbusszal Turkuba, s AIMO HAKANEN professzor, a finn nyelvészeti intézet vezetője mégis megvárt, hogy egyetemük egyik vendéglakásába kísérjen. Másnap (s azután többször is) találkoztunk a Fennicumban, ahol részben HAKANEN professzortól, részben ULLA PALOMAKI kolléganőtől, az intézet tudományos munkatársától sok mindent megtudhattam a finn nyelvjárásokról, a finnországi nyelvjáráskutatás történetéről és eredményeiről. Azon már nem is igen csodálkoztam, hogy a dialektológiai kutatásokban mindent, amit csak lehetséges, számítógéppel dolgoznak föl. Azt már régóta tudtam, hogy a finn nyelvészkollégákra — bármilyen területét művelik is a nyelvtudománynak — általában az jellemző, hogy a nyelvjáráskutatást rendkívül fontosnak tekintik, a dialektológiát elismert és megbecsülésre érdemes tudományszaknak tartják. Ezért az sem meglepő, hogy Finnországban a leletmentő célú nyelvjárási anyaggyűjtést régóta szorgalmazzák, s minden lehetséges módon már évtizedek óta támogatják.

A finn nyelvjáráskutatás kezdetei a múlt századokra nyúlnak vissza, önálló tudományszakká — a magyar dialektológiához hasonlóan — az 1870-es években vált. Nagy szerepe volt ebben a Finn Anyanyelvi Társaság (Kotikielen Seura) 1876-ban történt megalapításának, ez a szervezet ugyanis megalakulásától kezdve fontos céljának tekintette a finn nyelvjárások kutatását. A finn dialektológia elméleti alapjainak lerakásában jelentős szerepet játszott E. N. SETÄLÄ finn hangtörténeti munkája (Yhteissuomalainen aannehistoria), amely a finn népnyelv nyelvtörténeti értékeire irányította a kutatók figyelmét, és így nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a nyelvjárástan már kialakulásának első évtizedeiben központi helyet vívott ki magának a finn nyelvtudományban.

A nyelvjárási anyaggyűjtés fontossága a finn nyelvészek körében már a századforduló táján általános felfogássá vált, s ezért sokan — áldozatos, fáradságos munkával — sokat is tettek. Századunk elején T. I. ITKONEN, ARTTURI KANNISTO, E. N. SETÄLÄ, YRJÖ WICHMANN és mások az Oroszországban élő finnugor népeknél még fonográffal készítettek fölvételeket, melyeket később a finn hangfölvétel-archívumban magnetofonszalagra másoltak át. Az első világháború idején és az azt követő évtizedekben pedig LAURI KETTUNEN gyűjtő és feldolgozó tevékenysége emelhető ki, hiszen ő — a kiváló elődök nyomdokain haladva — nemcsak Oroszországban, Észt- és Lettországban, hanem Finnországban is hatalmas mennyiségű nyelvi—nyelvjárási anyagot jegyzett föl. Fáradhatatlan gyűjtőmunkájának és feldolgozó—szerkesztő tevékenységének kimagasló eredménye — más kiadványok mellett — a finn nyelvjárások háromkötetes atlasza lett, amelyet KETTUNEN egymaga állított össze.

Turkui tanulmányutam érdekes tapasztalata volt az is, hogy milyen sok azonos vagy nagyon hasonló mozzanat van a finn és a magyar dialektológia elméleti—módszertani problematikája és elért eredményei között (l. erről részletesebben: KISS JENŐ: Nyr. 108:178—83). Ilyen hasonlóság például az, hogy a hangtani leírások és a szókészleti gyűjtések — a kezdetektől napjainkig — mindkét országban nagyobb teret kaptak, az alak- és mondattani kutatások viszont eléggé elhanyagolt szakterületnek számítanak mindmáig. A tájszók gyűjtése Finnországban ugyan később kezdődött, mint nálunk, SETÄLÄ azon fölhívása azonban, amelyet a múlt század végén tett közzé, hamarosan meghozta gyümölcsét. A finn nyelvjárások szókészletének összegyűjtésében nemcsak a dialektológusok vettek részt, hanem ösztöndíjasok, egyetemisták és önkéntes gyűjtők százai is, s így az eredmény sem maradt el, hiszen a finn szókincsarchívum hatalmas anyagot, mintegy hétmillió adatot foglal magában. Érdekes véletlen, hogy a finn tájszótárnak, amelyet egyébként tíz kötetre terveznek, eddig — miként az Új magyar tájszótárnak is — két kötete látott napvilágot.

Van azonban nyelvjáráskutatásunknak olyan területe amelyen szembeszökő hátrányunk van a finn dialektológiával szemben. Ez a magnetofonfölvételek készítése, amelyben a finn nyelvjáráskutatók — túlzás nélkül állíthatom — világraszóló eredményt értek el. Ebben jelentős szerepet töltött be az 1959 elején alapított Finn Hangszalagarchívum (finnül: Suomen kielen nauhoitearkisto), amely azt a feladatot tűzte ki célul maga elé, hogy minden egyes finn nyelvjárásból (összesen 475 egyházközségből) legalább 30 órás hangfölvételanyagot rögzítsenek. Ennek a feladatnak a teljesítéséhez minden anyagi és erkölcsi támogatást megkaptak a finn dialektológusok, akik gyűjtőmunkájukat a különböző (szomszédos és még a tengerentúli) országokban élő finnekre, sőt a rokon népek nyelvére is kiterjesztették. Így érték el azt, hogy már 1980-ra mintegy 14 000 órányi szövegfölvételt mondhatott magáénak a finn dialektológia, s azóta a hangfölvételek száma még tovább gyarapodott.

A finn nyelvjárásokat — amint Turkuban megtudtam — nyolc nagyobb csoportra szokták felosztani. Az ottani nyelvjárástípusok (különösen a keleti és a nyugati tájszólások) sokkal markánsabban különböznek egymástól, mint a magyar nyelvjárások. A turkui Fennicum oktatói és kutatói — érthető okokból — elsősorban a délnyugat-finnországi nyelvjárásokban végeztek s folytatnak ma is anyaggyűjtő- és feldolgozó munkát, amelyhez kitűnő technikai eszközök állnak rendelkezésükre. AIMO HAKANEN professzorral módom volt azon helyiségek megtekintésére, ahol a különböző nyelvjárási gyűjtések anyagát (pl. a hangfölvételeket, mikrofilmeket) őrzik, és ahol a különféle, a feldolgozáshoz fölhasználható technikai berendezések (pl. mikrofilmolvasók, magnetofonok) megtalálhatók. Az egyik (állandó hőmérsékletű) terem például annak a kb. 5 000 órányi magnetofonfölvételnek a gondos tárolására szolgál, melyeket főképpen a turkui kollégák, ösztöndíjasok és egyetemisták készítettek, mégpedig túlnyomórészt Turku (közeli és távolabbi) vidékének helyi nyelvjárásaiban. Ezeket a hangfölvételeket a másutt lakó szakemberek éppúgy fölhasználhatják munkájukhoz, mint nálunk a könyvtárközi kölcsönzéssel a könyveket. Arra is lehetőség van, hogy a magnetofonfölvételeket külön szobában hallgathassa és jegyezhesse le a kutató, hogy másokat ezzel ne zavarjon.

Amikor a turkui Fennicumban dolgozó nyelvjáráskutatók lehetőségeit és a dialektológiai anyaggyűjtésben, feldolgozásban elért eredményeit megismertem, arra gondoltam, hogy a magyar nyelvjáráskutatók minden bizonnyal feleannyi erkölcsi és anyagi támogatással is megelégednének, s akkor biztosan előbbre jutnánk, mert lelkesedésben és szakmaszeretetben — úgy érzem — álljuk azért a versenyt vendégszerető turkui kollégáinkkal.

Szabó József